

19.21x27.97	1/2	עמוד 44	הארץ - מוסף הארץ	07/02/2025	93048508-7
בנימין זאב הרצל - בהקשר לציונו - 80790					

הנביא מתל אביב? מחקר חדש מגלה היכן
באמת התגורר יחזקאל, ובמה עסק למחייתו
יובל לבני עמוד 44

העיר שלא היתה

מחקר עדכני מגלה שהנביא יחזקאל לא רק שלא גר בתל אביב,
אלא שהעיר עצמה מעולם לא התקיימה. כך הפכה מטאפורה
אפלה לאגדה אורבנית בת אלפי שנים **יובל לבני**

מים מאזור ערי בבל המרכזיות לכיוון דרום-מזרח. פירוש שמה האכדי, נְרִי־בְכָרִי, הוא "התעלה הגדולה", בדומה למילה כְּפִיר בערבית בית ובעברית.

באותן תעודות אף מוזכרים עשרות רבות מבני גלות בבל. גולים יהודאים נוספים ידועים גם מתעודות "אל-יהודו" שפורסמו בשנים האחרונות. גולים אלו, חלקם בני הדור הראשון והשני לגלות, עיבדו אדמות מדינה שהוחכרו להם באותו חלק ארץ במזרח בבל, ורבים מהם אף התגוררו ביישוב שנקרא על שמם: יהוד. בתעודות אל-יהודו, אשר רבות מהן ניתן לראות כיום במוזיאון ארצות המקרא, אנו נחשפים לקשיים הכלכליים שאותם חוו הגולים בפריפריה הבבלית, לעבודת האדמה הסיזיפית, כמו גם להתמודדותם עם הבירוקרטיה הבבלית ולתהליך התאקלמו-תם בסביבתם החדשה.

המחקר האשורולוגי אף חושף את מקור ומשמעות הצירוף "תל אביב". על אף שהמילה העברית "אביב" אכן מסמלת התחדשות ופריחה, אין כיום מחלוקת במחקר כי יחזקאל, שפעל בבבל, עיבד דווקא את המילה האכדית אַבְּבִי (abubu), שמשמעה שונה בתכלית: "מבול", או "חורבן". ומכיוון שהמילה "תל" מקבילה בעברית ובאכדית, משמעות הצירוף תל אביב הוא למעשה תל-חורבות.

ואמנם, כמה מלכים אשורים מתהדרים בכתובותיהם שהחריבו עיר זו או אחרת והפיכוה לתל-אבבִּי (til abube). זאת ועוד, היישוב תל אביב עצמו זוהה כמקום כתיבתו של שטר חוב מהשנה ה-11 לשלטונו של דרייוש מלך פרס (510 לפני הספירה), שנמצא בחפירות העיר אור (כשדים). שילוב של המקורות הבבליים והמקראיים מאפשר לשער את האזור הכללי שבו שכן היישוב בפריפריה החקלאית הבבלית, ואף לשחזר רבים ממאפייני החיים שלו על בסיס השוואתם לתעודות אל-יהודו.

אם כן, בדומה לרבים מגולי יהודה, הנביא יחזקאל התגורר בפריפריה הבבלית, ביישוב שנקרא תל אביב על גדות התעלה הגדולה. אמנם טרם נתקלנו ביחזקאל עצמו במקורות הבבליים, אך שכניו, קהל שומעיו והעולם שבו פעל ממשיכים להיחשף בפנינו עם התקדמות המחקר. ובכל זאת, לא הכל קל, פשוט וברור. מקצת ההתאמות בין הטקסט המקראי למקורות הבבליים מורכבות יותר מהתמונה המעט-שטחית שצוירה לעיל, ומקצתן פשוט אינן קיימות. ראשית, עלינו לחזור אל המקור שבו

צירוף המילים הקדום "תל אביב" חזר אל השפה העברית רק ב-1902, כאשר מנחם סוקולוב שיבץ אותו בתרגום לספרו של בנימין זאב הרצל "אלטנוילנד". כמה שנים לאחר מכן הוענק שם זה לשכונה החדשה שנוסדה מחוץ לחומות יפו, אחוות בית, שלימים תהפוך לעיר השנייה בגודלה במדינה ולמרכז הכלכלי שלה.

מעט פחות מוכר הוא מקורה המקראי של תל אביב: "נְאֻבֹּא אֶל-הַגּוֹלָה תֵּל אַבְּיב הַיָּשָׁר בֵּימֵי אֶל-נְהֶר־בְּכָרִי" (יחזקאל ג', ט"ו). "הגולה" במקרה זה היא גולת בבל, שאליה הגיע יחזקאל, לצד המלך יהויכין, בגלות החרש והמסגר (597 לפני הספירה), 11 שנה לפני חורבן המקדש בירושלים וגלות בבל המפורסמת (586 לפני הספירה).

החוקרים מתווכחים על שלבי הכתיבה השונים של ספר יחזקאל ועריכתו, אך מקובל כי גרעינו המקורי של הספר אכן מתייחס למשכיל יהודאי גולה שפעל בבבל במאה השישית לפני הספירה. הסברה המקובלת היא שאותו יחזקאל אכן התגורר בתל אביב – כפר צנוע במזרח בבל לגדות נְהֶר־בְּכָרִי. אולם כתובתו המדויקת של הנביא לא הטרדה במיוחד את הפרשנים והחוקרים של המאה הראשונה, וכך, עם הזמן, היסטוריה הפכה לאגדה ואגדה הפכה למיתוס, ובמשך 2,500 שנה תל אביב כמעט נשכחה כליל.

אך אז קרה דבר שאיש לא ניבא: מדע האשורולוגיה. לצד הברקתו התרגומית של סוקולוב, שהפך את "אלטנוילנד" (בגרמנית: ארץ ישנה-חדשה) ל"תל אביב", היו אלו האשורולוגים שקישרו את המילה ממעמקי הטקסט המקראי וחשפו את העולם הבבלי היומיומי שבו פעל יחזקאל.

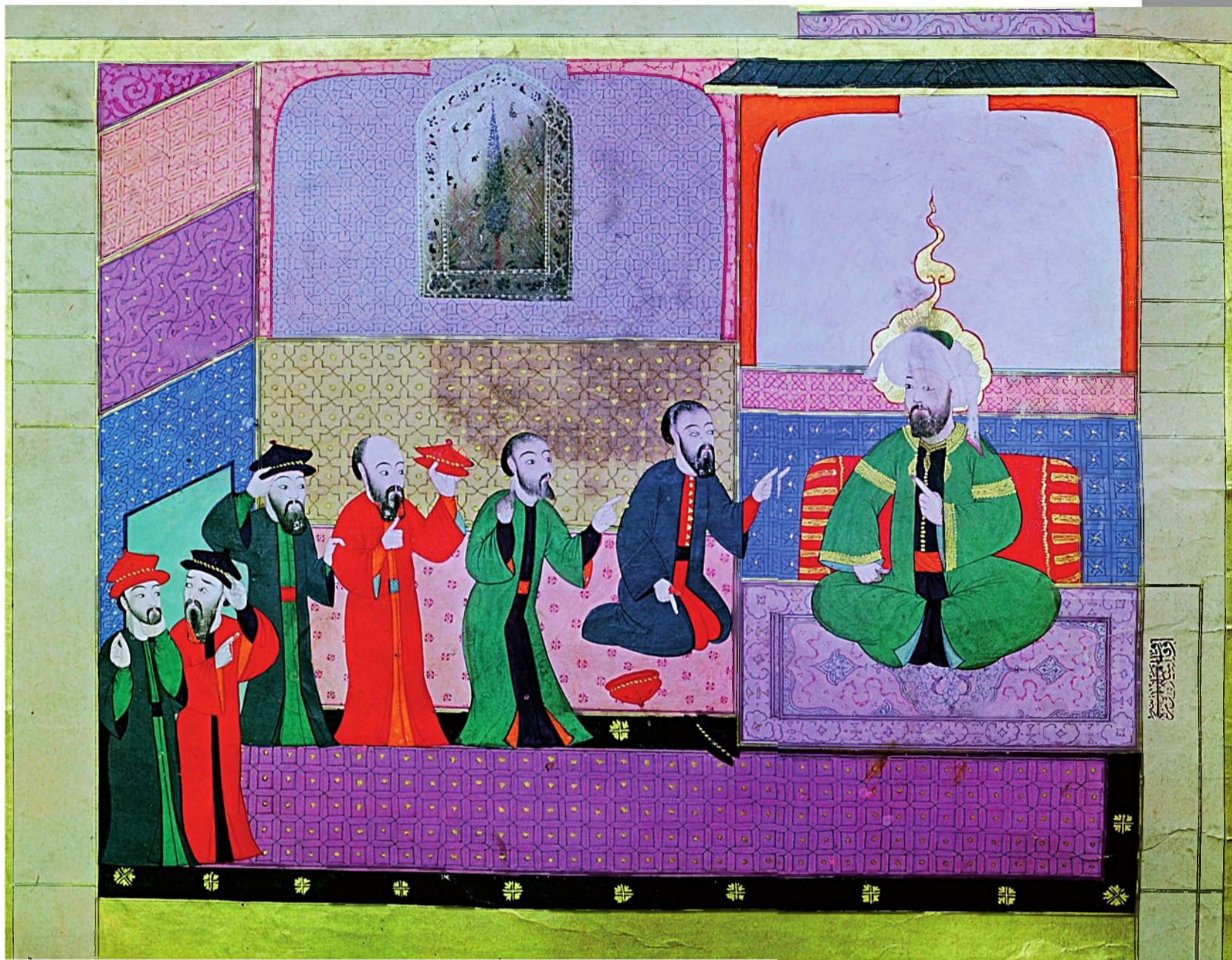
כבר בסוף המאה ה-19 זיהו חוקרים את נְרִי־בְכָרִי (Nar-Kabari), שמופיע בכמה תעודות בבליות, כאותו נְהֶר־בְּכָרִי שנוכר בספר יחזקאל. למעשה, היתה זו תעלה שהובילה

מקורה של תל אביב הוא אכן במקרא, אך לא כשם יישוב אלא כביטוי לעליבותה של גולת בבל בראשית ימיה ולייאוש שאחז בגולים

התחלנו, כלומר להופעה המקראית היחידה של תל אביב: "נְאֻבֹּא אֶל-הַגּוֹלָה תֵּל אַבְּיב הַיָּשָׁר בֵּימֵי אֶל-נְהֶר־בְּכָרִי ואשר המה יושבים שם נאשבו שם שבעת ימים משמים בתוךם" (יחזקאל ג', ט"ו). למעשה, קריאה פשוטה של הטקסט כלל אינה מצביעה על תל אביב כמקום מגוריו של הנביא. להפך: יחזקאל איננו משם, הוא בא אל הגולה, כלומר מבחוץ, ויושב שם עמם במשך שבוע ובדממה מרוח-קת (משמים). זוהי שהות ארעית. בין אם אלו דבריו של יחזקאל עצמו, של תלמידיו, או אפילו של סופר מאוחר שניסח את דבריו בגוף ראשון, אין ספק שהמסורת לא ראתה באותו יישוב את מקום מגוריו הקבוע. בדומה לתל אביב בספר יחזקאל, גם היישוב הבבלי תל-אבְּבִי ידוע ממקור אחד בלבד – שטר החוב מאוהר וגם במקרה זה, על אף ההסכמה הרחבה, אפילו מוחלטת, של חוקרי מקרא ואשורולוגים כאחד, קריאת שם המקום אינה פשוטה כלל: מקצת הסימנים על הלוח פגומים, וסימנים אחרים מצביעים על כתיב שלא ניתן ליישבו עם תל-אבְּבִי. ראשית, קריאת המרכיב הראשון, TIL, היא ספקולטיבית לחלוטין וככל הנראה

29.06x37.81	2/2	45	עמוד	הארץ - מוסף הארץ	07/02/2025	93048509-8
בנימין זאב הרצל - בהקשר לצינון - 80790						

כמה עשרות גולים זכו לקצבאות קיום מהשלטון הבבלי והופקדו על משימות מינהליות ודיפלומטיות. סביר שגולה משכיל כיחזקאל היה משתלב בעבודה זו ללא קושי

יחזקאל נושא נבואה באוזני גולי בבל, איור מכתב יד טורקי מהמאה ה-16. צילום: AFP / Ann Ronan Picture Library

גייס את חייליו וצעד לחתי (סוריה-א"י). הוא חנה אל מול עיר יהודה (ירושלים) ובשני באדר לכד את העיר ואת מלכה (יהויכין). הוא הפקיד עליה מלך כלבבו (צדקיהו), לקח את מנחתה הכבדה והביאה לבבל.

כמה עשרות מגולים אלה נזכרים בארכיון ארמון נבוכדנצר בין מקבלי קצבאות קיום מהשלטון הבבלי. זיהויים כיהודאים מגולת יהויכין מבוסס לא רק על תאריכי התעודות – בין גלות החרש והמסגר לגלות החורבן – אלא גם על אזכורו של יהויכין עצמו, המכונה "מלך יהודה", ובניו מופיעים ברשימת מקבלי הקצבאות. תיעוד נדיר שכזה נדמה כמעט "טוב מכדי להיות אמיתי", אך העובדה שהתעודות נחשפו בחפירות ארכיאולוגיות מסודרות מבטלת לשמחתנו את האפשרות שהן מזויפות.

גולים אלה יושבו על ידי הבבלים בעיר הבירה, והופקדו על משימות מינהליות ודיפלומטיות ברחבי הממלכה. יחזקאל, כיהודאי משכיל ובעל כישורים, יכול היה להשתלב במערכת זו ללא קושי. בנוסף, אפשר שהגיע תו לקהילת הגולים שיושבה לגדות נהר כבר היתה חלק מעבודה שכזו בחסות הארמון. תסריט שכזה אף מסתדר היטב עם יחסו החיובי של יחזקאל לבבל, כמו גם עם היכרותו העמוקה עם התרבות הבבלית הגבוהה, העירונית.

לצד גולים אלו, אנו אף מכירים כמה סוחרים מלכותיים שפעלו במרכזי המסחר העירוניים מצפון לבבל. כפי שניתן להבין מתיאורם, גם גולים אלו פעלו (וחיו) תחת חסות הארמון, גם אם לא בעיר הבירה עצמה. שוב, השכלתו של יחזקאל והיכרותו עם הנוף המקומי איפשרו לו לקחת חלק בפעילות שכזו. כמו כן, בדומה לגולים מתעודות הארץ מן לעיל, גם הסוחרים מצפון בבל נסעו הלוך ושוב כחלק מעבודתם, ולכן גם במקרה זה מסע בן כמה ימים לנהר-כבר הוא תרחיש סביר למדי.

אם כן, גם אם כתובתו המדויקת של יחזקאל נשארת בשלב זה עלומה, כל המקורות שברשותנו, המקראיים והבבליים, מצביעים על המרחב העירוני כמקום מגוריו ופעולתו (העיקרית). גם אם בהודמנות זו או אחרת ביקר אצל קהילות האיכרים היהודאים לאורך נהר כבר, לא זה היה ביתו.

ד"ר יובל לבני הוא עמית מחקר באוניברסיטה העברית, החוג לארכיאולוגיה והמזרח הקרוב הקדום

ללטינית במאה הרביעית לספירה. הוא אמנם הבין את "אביב" על פי העברית (ולא האכדית, שכבר נשכחה בזמנו), אך עבורו לא היה זה שם יישוב. מקורה של תל אביב, אם כן, הוא אכן במקרא, אך לא כשם יישוב אלא כביטוי לעליבותה של גולת בבל בראשית ימיה והיאוש שאחז בגולים.

ולבסוף, האם ניתן בכל זאת לומר משהו על ההקשר הבבלי שבתוכו חי ופעל יחזקאל? ראשית, על אף שגולים רבים אכן יושבו בפריפריה החקלאית, דוגמת האיכרים המתועדים בתעודות אל-יהודו, אין בספר יחזקאל כל דימוי, נבואה או רמז למציאות חיים שכזו. למעשה, הסופר המקראי חוזר שוב ושוב על השתייכותו של הנביא לאלטיה היהודאית שהוגלתה לצד המלך יהויכין בגלות החרש והמסגר. זוהי המסגרת הכרונולוגית של הספר כולו. גם אם מדובר בעריכה מאוחרת, זיהויו של יחזקאל בין גולי יהויכין לא הוטל בספק.

גלות יהויכין, המתוארת במלכים ב' כ"ד, מתועדת אף בכרוניקה הבבלית שנכתבה כחמש שנים לאחר האירוע (כלומר עוד לפני גלות החורבן): "שנה 7, בכסליו, מלך בבל

שגויה. לצערנו, לא ניתן כעת לבחון את הסימנים עצמם ולהציע קריאה מתוקנת, כיוון שהתעודה שוכנת במוזיאון כגדד שהגישה אליו מוגבלת. ושנית, זהו בעצם לא הסימן הראשון בשם היישוב, ולכן, בכל מקרה, הקריאה תל אביב פשוט אינה אפשרית (גם קריאת הסימן האחרון בשם היישוב עוד שנויה במחלוקת). בסופו של דבר, לא רק ש"יחזקאל עצמו לא התגורר בתל אביב, אלא שמקום בשם זה לא התקיים כלל בבבל.

לנוכח כל זאת, מהי או מהו בעצם תל אביב של יחזקאל? נבואותיו של יחזקאל עמוסות בביטויים ובדימויים בבליים ומצביעות על היכרות עמוקה עם המרחב הבבלי שבו פעל. לכן אין ספק שהצירוף תל אביב אכן מבוסס על הביטוי האכדי ת־ל־א־ב־ב. אך זה, כאמור, לא היה שם יישוב, אלא ביטוי שמשמעו תל-חורבות – כך תוארו קהילות וארצות חרבות. אם כן, סביר הרבה יותר להבין את תל אביב לא כמקום מושבם של הגולים, אלא כתיאור מצבם.

קריאה שכזו, על אף שהיא קשה לאוזן הישראלית, לא היתה בעייתית כלל עבור הירונים, למשל, שתירגם את התנ"ך